

Andrei Ždanovist ja tema missioonist Eestisse 1940. aasta suvel

I

Erich Kaup

*Eesti rahvavalitsust aitas moodustada
ja valitsuse liikmeid tööle juhtida
A. Ždanov, kes oli Eesti nõukogude- ja partei
juhtiva aktiivi esimene otsene kasvataja.*

N. Andresen, november 1955. a.¹

Tänane lugeja on nende ammuste sündmustega tutvunud enamasti viimaseil aastail avaldatud uurimuste ja mälestuste kaudu, millistes leidub andmeid A. Ždanovi tegevuse kohta Tallinnas 1940. aasta juunis ja juulis. Kuid põhjalikum käsitlus sellest senini siiski puudub.

Nõukogude võimu ajal oli see teema rangelt keelatud. 1960. aastal, kui tähistati Eesti NSV 20. aastapäeva, ilmus mahukas dokumentide ja materjalide kogumik “1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis”. Selles avaldati suur hulk arhiivimaterjale ja isegi napolisõnalisi ajaleheteateid, et esinevaid “kitsaskohti” millegagi täita. Kuid ometi ei ole selles ühtegi dokumenti, ka mitte arhiivis säilitatavaid 1940. aasta tegelaste mälestusi, milles leidub andmeid nende sündmuste peadirigendi, J. Stalini

eriesindaja A. Ždanovi tegevuse kohta Eestis 1940. aasta suvel.

Mõistagi ei olnud see koostajate möödalaskmine. Esiteks ei saanud siis tema missiooni tegeliku osa kohta midagi avaldada, ja teiseks ning peamiseks põhjuseks olid okupatsioonivõimude poolt rakendatavad ettevaatusabinõud selleks, et varjata ajaloolist tõde, eriti rahvusvahelise üldsuse eest.

Alles pool sajandit hiljem, 1990. aastate algul, hakati ajaloouurijatele võimaldama ligipääsu vastavatele arhiivimaterjalidele, ja sedagi esialgu valikuliselt, sest dokumendid A. Ždanovi Tallinnas-viibimise kohta olid veel korrastamata.²

Kes siis oli see müstiline tegelane Andrei Aleksandrovič Ždanov, kelle nime tsensorid omal ajal käsikirjadest armutult välja rookisid?

Et seda kõike paremini mõista, tuleb alustada A. Ždanovi kujunemise varasemaist aastast.

Teekond kõrgemasse seltskonda. 1930-ndad aastad

Andrei Ždanov sündis 14. septembril 1916. a. Aasovi mere ääres Mariupoli linnas rahvakoolide inspektori perekonnas. 1915. aastal astus ta bolševike põrandaalusesse organisatsiooni ning tegi poliitilist selgitustööd oma väeosa sõdurite hulgas.

Tema parteiline tegevus algas kahekümnendate aastate keskel, kui ta saadeti Nižni-Novgorodi kubermangu parteikomitee sekretäriks. Sellel ametipostil oli A. Ždanov kümme aastat. See oli küllalt pikk aeg, et omandada kogemusi kompromissituks võitluseks nende vastu, kelle arvamused läksid lahku partei valitsevast peajoonest.

See ei jäänud märkamatuks J. Stalinile. Ja karjäärihimuline A. Ždanov edutati peagi Kremlis kõrgemasse seltskonda.

Peasekretär J. Stalin, kes elas alalises kar-

¹ ERAF, f. 247, s. 19a, l. 97.

² 1989. a. jaanuaris võttis NLKP Keskkomitee vastu otsuse “A. Ždanovi mälestuse jäädvustamise õiguslike aktide tühistamiseks”. Selles teatati esimest korda avalikult, et A. Ždanov oli üks nendest, “kes organiseerisid 30.–40. aastatel täiesti süütute nõukogude kodanike massilist represseerimist”. (Rahva Hääl 18. jaanuar 1989)

tuses kaotada enda ainuvõimu rivaalide üle, koondas oma lähikonda ustavaid noorema põlvkonna parteitegelasi. Üks nendest oli A. Ždanov, kelle J. Stalin ta kohusetruuduse, operatiivse ja resoluutse tegutsemisoscuse tõttu värvas oma usaldusmeeste kitsamasse ringi.

ÜK(b)P XVII kongressil 1934. aasta jaanuaris valiti A. Ždanov partei keskkomitee sekretäriks.³ Tema peamiseks ülesandeks sai võitlus Stalini ideoloogiliste seisukohtade eluviimise eest.

Sama aasta 6. oktoobril toimunud poliitbüroo istungil võeti vastu otsus A. Ždanovi viimise kohta "Parteipuhastuse keskkomisjoni" koosseisu. Sellega anti talle piiramatud volitused kõigi teisitõtlejate kõrvaldamiseks.

Tollel ajal nägi J. Stalin suuremat ohtu oma ainuvõimule Leningradi oblasti- ja linnakomitee sekretäri Sergei Kirovi isikus, kes oli kaaslinlaste hulgas populaarne. Ta oli iseseisva mõtlemisega parteijuht, kes ei täitnud pimesi kõiki Moskvast saadetavaid ettekirjutusi.

1934. aasta algul jõudis J. Stalin otsusele vabaneda kardetavast rivaalist. Selleks vajalike ettevalmistuste tegemiseks tõmbas ta kaasa A. Ždanovi. Juba 5. jaanuaril arutas poliitbüroo ÜK(b)P Leningradi linnakomitee juhtivate parteitöötajate tegevust. Sama korras 20. märtsil, kui tehtud tööst pidid andma aru nii linnakomitee kui ka oblastikomitee juhtivad tegelased.⁴

Mida konkreetselt arutati ja milliseid etteheiteid tehti, ei ole teada, sest need poliitbüroo istungite päevakorraküsimused olid kinnised ja andmed on erihoiul. Kuid

pretsedent võimuvahetuseks oli loodud.

Pärast Leningradi oblasti- ja linnakomitee sekretäri S. Kirovi tapmist palgamõrvari poolt 1. detsembril 1934. a.⁵ kinnitas J. Stalin vabanenud ametipostile oma lähikondlase A. Ždanovi.

Uue sekretäri esmaülesandeks sai Leningradi oblasti ja linna parteiorganisatsiooni "puhastamine" oportunistidest.

See protsess arenes kiiresti ja saavutas suure ulatuse, sest enamik parteiliikmeid toetas siis 1925. aastal loodud nn. uue opositsiooni (trotskistide jt.) seisukohti, mis olid suunatud Stalini poliitilise joone vastu.

Ždanov sai antud ülesandega "edukalt" hakkama. See tõstis veelgi tema autoriteeti J. Stalini silmis. Ja ta kasutas ka hiljem A. Ždanovit seal, kus oli vaja "kindlat kätt" repressioonide läbiviimisel.

Erilise julmusega paistis A. Ždanov silma 1937. aasta sügisel Baškiirias, kus ta viis läbi partei oblastikomitee pleenumi. Raevuka ettekande kokkuvõttes süüdistas A. Ždanov kohaliku parteiorganisatsiooni juhtkonna tegevust "trotskistlikuks ja kodanlik-natsionalistlikuks vandenõuks".⁶ Selle tulemusena lasti maha nii sekretärid kui ka paljud partei lihtliikmed.

Eriti ulatuslikud repressioonid toimusid Leningradis ja Leningradi oblastis aastail 1937–1938, mil siseasjade rahvakomissari N. Ježovi ametkonna karistussalklased lasid Leningradiga piirneval Levašovskaja tühermaal maha üle 60 000 inimese.⁷

Oma ettekandes V. Lenini 14. surmaaasta-päeval 21. jaanuaril 1938 kuulutas A. Ždanov:

³ A. Ždanovi parteipoliitiline karjäär Kremli oligarhias arenes pidevas tõusujoones. 1935. aastal valiti ta ÜK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo liikmekandidaadiks ja 1939. aasta märtsis toimunud ÜK(b)P Keskkomitee pleenumil sai A. Ždanov poliitbüroo, orgbüroo ja keskkomitee sekretariaadi liikmeks. Samal ajal jätkas ta tööd NSV Liidu Sõja-merelaevastiku Peanõukogus, kuhu ta kuulus 1938. aastast. Teise maailmasõja ajal oli A. Ždanov Looderinde ja Leningradi rinde sõjanõukogu liige.

Tema kõrgemaks sõjaväeliseks auastmeks oli kindralpolkownik, mis omistati talle 1944. aastal. (Andmed arhiividokumentidest ja teatmikust "Politbjuro, Orgbjuro, Sekretariat RKP(b) – VKP(b) – KPSS". Moskva, 1990.)

⁴ Rossijskij gosudarstvennyj arxiv social'no-političeskoj istorii (RGASPI), f. 17, n. 3, s. 943, ja s. 944.

⁵ P. Sudoplatov märgib oma töös, et "niinimetatud trotskistide vandenõu", mille tagajärjeks olevat olnud Kirovi tapmine, oli algusest peale fabritseeritud Stalini poolt. (Specoperacij. Lubjanka i Kreml' 1930–1950 gody. Moskva, 1998, lk. 84.)

⁶ V. Rogovin. Partija rasstreljannyx. Moskva, 1997, lk. 168–169.

⁷ 1989. aasta lõpul hakkas linnaleht "Vetšernii Leningrad" avaldama hukatute nimekirju. Neis esineb hulgaliselt ka soomlasi, eestlasi, lätlasi ja teisi vähemusrahvustest kodanikke. Venemaa represseeritute ühendus "Memorial" avaldas need nimekirjad ka kogumikena.

Venemaa ajaloo murdehetkel. J. Stalin ja A. Ždanov S. Kirovi sarga juures Tauria palees 1934. a. Foto Venemaa Riiklikust Kino-Fotodokumentide Arhiivist. Nr. 48686.

“1937. aasta läheb ajalukku kui rahvaenlaste purustamise aasta.”⁸ Kuid tegelikult kestsid massilised vangistamised edasi ka alanud aastal.

Alles pärast seda, kui repressioonide hoog vaibuma hakkas, avanesid A. Ždanovile lahedamad võimalused muude küsimuste jaoks. Nendest kõige kiireloomulisemaks, millega ta oma Smolnõi kabinetis nr. 199 tegelema hakkas, oli ÜK(b)Partei ajaloo lühikursuse käsikirja redigeerimine. Kirjatöök olid A. Ždanovil kogemused varasemast ajast, mil ta toimetas ajalehte Tverskaja Pravda.⁹

Igapäevases töös oli tal ka aparaaditöötajatest abilisi. Tähtsaim neist oli kantseleiülem A. Kuznetsov, haritud mees, kellest A. Ždanovile oli suur tugi. Ta saatis oma pere-meest ka ametireisidel. Eriti sagedased olid sõidud Moskvasse, Kremlisse.

Andmeid A. Ždanovi iseloomustamiseks

Aastate jooksul avaldati ajakirjanduses arvukalt A. Ždanovi artikleid ning sõnavõtude tekste mitmesuguste riiklike tähtpäevade puhul. Kuid arusaadavalt ei võinud keegi peale kiidusõnade nende kohta midagi öelda. Ja kui mõni rahulolematu julgeski tema suuri lubadusi kritiseerida, siis järgnes sellele karm karistus. Seepärast saadeti A. Ždanovile arvukalt anonüümseid kirju, milistes kurdeti häda ja viletsuse üle, eriti kolhoosides.

Oli ka selliseid allkirjata kirju, sealhulgas tema kaasmaalastelt, milles üheselt iseloomustati teda kui karjeristi, kes ei vali vahendeid, et pürgida kõrgemasse seltskonda.

⁸ V. Rogovin. Partija rasstreljannyx. Moskva, 1997, lk. 169.

⁹ Kuid A. Ždanovi haridustee oli lühike ja lünklik. Ta lõpetas reaalkooli ja asus õppima Moskva Põllumajanduse Akadeemiasse, mis jäi aga pooleli mobiliseerimise tõttu sõjaväkke 1915. aastal. Oma haridustaset täiendas ta juba hiljem Nõukogude ajal.

Kõik need kirjad jäid vastuseta ja peideti arhiivi.¹⁰

Meenutatakse ka seda, et ta ei sallinud vastuväiteid, küll oli aga meelitatud, kui keegi avaldas talle tunnustust või kiitust. Üldse olnud A. Ždanov suur enesearmastaja. Seda iseloomustab näiteks lõik ühest tema dokumendist.

3. juunil 1937. a. anti raadios edasi NSV Liidu Ülemnõukogu saadikukandidaadi A. Ždanovi lühike elulooline ülevaade. Ta kandideeris Leningradi Volodarski valimisringkonnas. Oma esinemise ettevalmistatud käsikirjateksti tegi A. Ždanov punase pliatsiga mitmeid parandusi ja täiendusi. Mõned näited. Lõigus, milles tõsteti esile A. Ždanovi osa halastamatus võitluses trotskistide ja zinovjevlaste vastu, kirjutas ta juurde, et ta tegi seda "Stalinliku ÜK(b)P Keskkomitee juhtimisel".

Samuti ei olnud A. Ždanov rahul trotskistidele ja zinovjevlastele antud hinnanguga. Ta lisis, et nad ei olnud lihtsalt rahvavaenlased ega Jaapani-Saksa fašistide käsilased, vaid samal ajal ka "spioonid, diversandid, kahjurid ning mõrvarid".¹¹

Pärast seda, kui A. Ždanov asus Leningradi, hakkas ta igapäevase parteitöö kõrval pöörama tõsist tähelepanu N. Liidu loodepiiride kindlustamisele. Selle põhjuseks oli A. Hitleri võimuletulek ja kartus, et Saksamaa võib laiendada oma mõjusfääri Baltimaadele ning kasutada seda strateegilist platvormi võimalikuks sõjategevuseks Nõukogude Liidu vastu.¹²

Selgesti väljendas seda kartust A. Ždanov oma ettekandes 29. novembril 1936. a. N. Lii-

du uue konstitutsiooni projekti arutelul.

"Leningradi geograafiline asend on kõigile Nõukogude Liidu töötajatele hästi teada. Leningrad on meie sotsialistliku riigi eelpositiivsuse loodepiiridel," rõhutas ta. "Nagu teada, külgneb N. Liidu riigipiir Soomega, Eestiga ja Lätiga, kellega meil on normaalsed suhted. Aga kui mõnes nendest väikeriikidest, näiteks Soomes, puhutakse avantüristlike jõudude poolt lõkkele vaenulikke tundeid Nõukogude Liidu vastu ning tehakse ettevalmistusi selleks, et võimaldada oma territooriume fašistlike riikide agressiivseks tegutsemiseks, siis lõppkokkuvõttes jäävad need väikeriigid ise kaotajaks."¹³

Esinemistes sõjaväeosades ja parteiaktiividel põhjendas A. Ždanov vajadust kiirendada N. Liidu loodepiiride kindlustamist.

Kuid ajad muutusid.

Uued tuuled. Sügis 1939. a.

Saksamaa vallutused Lääne-Euroopas ja kallaletung Poolale 1. septembril 1939 muutis järsult olukorda Euroopas. Baltimaadele sai saatuslikuks Molotovi-Ribbentropi mittekallaletungipakt 23. augustist 1939. a. ja selle salajane lisaprotokoll, mis andis J. Stalinile vaba voli tegutsemiseks temale eraldatud huvisfääri piires, millesse kuulusid Soome ja Balti vabariigid.

Alanud sõda Euroopas andis uusi lootusi ka Kominternile. 7. septembril 1939. a. toimus Kremli J. Stalini juures nõupidamine,

¹⁰ Pärast A. Ždanovi surma koostas tema vanem õde Tatjana Aleksandrovna, Leningradi kooliõpetaja, avaldatud materjalide põhjal:

1) "A. A. Ždanovi elukroonika aastaist 1917–1918; – 1929–1949. a."; Selles on ajaline lünk 17. juunist 1. augustini 1940, mil A. Ždanov viibis Tallinnas.

2) "A. A. Ždanovi artiklite, ettekannete, esinemiste jne. bibliograafia kuni 1940. aastani".

3) "A. A. Ždanovi ettekannete bibliograafia esinemistest nõupidamistel ja ajakirjanduses avaldatust 1929.–1948. aastani".

¹⁹ 1948. a. ilmus trükist dokumentide ja materjalide kogumik "Andrej Aleksandrovitš Ždanov 1896.–1948. a.". A. Ždanovi fondis 77 on säilitamisel nimistu laekunud kirjadest, mis sisaldavad rikkalikku informatsiooni tegelikust olukorrast ja rahva elust-olust, aga ka andmeid tema enda kohta.

¹¹ RGASPI, f. 77, n. 2, s. 75, l. 8.

¹² Poliitbüroo istungite päevakordadest on näha, et näiteks 1934. aastal, mil A. Ždanov alustas tööd Leningradis, arutati küsimusi seoses Eestiga vähemalt neljal korral. Kuna istungid olid kinnised, siis ei ole nende sisu teada. (RGASPI, f. 17, n. 3, s. 937, 941, 943, 953).

¹³ Pravda 1. detsember 1936.

1939. a. 17. septembri varahommik. Algas Punaarmee väeosade sissetung Poolasse. Foto nr. 0283643

millest võtsid osa V. Molotov, Kominterni täitevkomitee liige A. Ždanov ja Kominterni peasekretär Georgi Dimitrov. Arutluse tulemusel võeti vastu seisukoht komparteide taktikast Euroopas alanud sõja tingimustes. Selle aluseks sai J. Stalini tees, milles öeldi, et enne sõda oli demokraatliku režiimi vastandamine fašistlikuga õige. Kuid nüüd on “kapitalistlike riikide jagamine fašistlikeks ja demokraatlikeks kaotanud endise tähenduse”.¹⁴

25. oktoobril 1939. a. kandis G. Dimitrov oma märkmikku nõupidamisel vastuvõetud otsuse teesid. Ühes nendest öeldi: “... Praegune aeg ei ole teooriatega tegelemiseks! On vaja mobiliseerida rahvahulki võitlusele! Oleme arvamusel, et vastastikuse abistamise paktide näol (mis sõlmiti Eesti, Läti ja Leedu-ga) me leidsime sobiva vormi, mis võimaldab meil lülitada Nõukogude Liidu mõjusfääri mitmeid riike.

Kuid meil peab jätkuma piisavalt kannat-

likkust selleks, et täpselt kinni pidada nende riikide sisekorralduse normidest ja nende iseisvuse puutumatuses.

Me ei hakka taotlema nende riikide sovetiseerimist. Tuleb aeg, mil nad teevad seda ise.”¹⁵

1. septembril 1939 tungis Saksamaa kallale Poolale. Sellega algas Teine maailmasõda. Nõukogude Liit omakorda ründas 17. septembri varavalgel Poola idaalasid ning vallutas Lääne-Valgevenemaa ja Lääne-Ukraina. Ei olnud kahtlust, et uued valdused lülitatakse peagi ka N. Liidu koosseisu. Selle aktsiooniga nihkus Nõukogudemaa riigipiir kohati kuni 350 kilomeetrit läände.

Nüüd saabusid ka A. Ždanovile kibekiired ja töörohked päevad. J. Stalini usaldusmehel tuli leida sobiv moodus, kuidas vallutatud rahvale ja laiemalegi üldsusele kõike seda, mis juhtus, “usutavalt” selgitada.

A. Ždanov avaldas neil päevil mitmeid ar-

¹⁴ Rossija XX vek. Dokumenty. 1941 god v 2-x.knigax. Moskva, 1998, kniga vtoraja, lk. 595–596.

¹⁵ Sealsamas, lk. 595–596.

tikleid. Nende käsikirjad asuvad tema fondis. Izvestija juhtkirjas “Sõda või rahu?” 9. oktoobrist 1939 ta kirjutab: “NSV Liidu valitsus ja Saksamaa valitsus seadsid endile ülesandeks luua endise Poola territooriumil rahu ja kord, et kindlustada seal elavatele rahvastele rahulik koeksisteerimine, mis vastaks nende rahvuslikele huvidele.”¹⁶

Poola vallutamise 1939. a. septembris sai A. Ždanov ülesandeks valmistada ette dokumentide projektid Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa ühendamiseks N. Liiduga ning nõukogulike ümberkorralduste alustamiseks nendel aladel.

NSV Liidu Ülemnõukogu poolt vastu võetud otsuses rõhutati, et kõik ümberkorraldused nendel aladel viidi läbi Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa suveräänsete rahvaste endi poolt.¹⁷

A. Ždanov koostas samuti ÜK(b)P Keskkomitee otsuste projektid Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa küsimustes.

Lühidalt – millest neis räägiti.

Esiteks. Tuli kutsuda kokku Lääne-Ukraina oblastite valitud esindajatest Rahvakogu ja Lääne-Valgevenemaa oblastite valitud esindajatest Rahvakogu. Nende koosolekute toimumise aeg: 26. oktoober 1939. a.

Rahvakogud peavad:

Kinnitama mõisamaade äravõtmise talurahvakomiteede poolt.

Määrama kindlaks, kas uus loodav võim on nõukogulik või kodanlik.

Otsustama küsimuse NSV Liitu astumisest ning kuuluvusest Ukraina NSV koosseisu ja Valgevenemaa NSV koosseisu.

Otsustama küsimuse pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimisest.

Nõuti samuti välissaatkondade likvideerimist jm.

Lääne-Ukraina Rahvakogu asukohaks saab Lvov, Lääne-Valgevenemaa Rahvakogu asukohaks saab Baranovitši.

Üldse oli ÜK(b)P Keskkomitee otsuse projektis 34 küsimust. Märgime veel ettekirjutusi Beriale ja Mehlisele esitada kolme päeva jooksul ettepanekud sõjapõgenike ja sõjavangide kohta.¹⁸

Nagu teada, lasti maha tuhanded Poola ohvitserid. Sõjaaegses “Eesti Sõnas” ilmusid teated Katõni metsades sooritatud massimõrvadest.

A. Ždanovi tegevusest Soome Talvesõja ajal

Endistel Poola aladel Lääne-Valgevenemaal ja Lääne-Ukrainas, mis vallutati Punaarmee poolt, kehtestati nõukogude võim. Ja A. Ždanov hakkas aktiivselt tegelema Leningradi kaitse küsimustega. Pärast seda, kui luhusid läbirääkimised Soomega punalaevastiku baasi rajamiseks Hanko poolsaarele ja Soome riigipiiri tagasitõmbamiseks kaugemale sisemaale, otsustas Nõukogude Liit alustada relvastatud kallaletungi.

Üks Soome Talvesõja inspireerijaid oli A. Ždanov. Et põhjendada kallaletungi vajadust, korraldati tema ülesandel asutustes, ettevõtetes ja kolhoosides rahvarohkeid selgitusüritusi, protestikoosolekuid ja miitinguid Soome “sõjardite” vastu.

Sellest ajast on A. Ždanovi fondis hulgaliselt käsikirju. Üks nendest on tema koostatud pöördumine lahinguvalmis sõjaväeosade poole, milles A. Ždanov põhjendas relvastatud kallaletungi vajadust. Seejuures ta rõhutas, et “meie läheme Soome mitte vallutajatena, vaid kui Soome rahva sõbrad”.¹⁹

Sõjategevuse kolmandal päeval, 2. detsembril 1939 avaldati ajalehtedes järgmine teadaanne: “Leningrad. 1. detsember (TASS).

¹⁶ See lugu ja ka teised materjalid iseloomustasid A. Ždanovit kui suurt olupoliitikut. Kuni MRP-ni oli ta rangelt Saksamaa vastane, kes pidevalt kutsus rahvast olema kasvava fašismiohu tõttu valvas. Kuid pärast pakti muutus tema suhtumine 180 kraadi, sest Nõukogude Liidust ja Saksamaast olid saanud kamraadid.

¹⁷ AVPRF (Arxiv vnešnej politiki Rossijskoj Federacii), f. 150, n. 23, s. 1, l. 86; PGASPI, f. 77, n. 1, s. 737 (käsikirjade originaalid, masinkirjas, 47 lk.).

¹⁸ RGASPI, f. 77, n. 1, l-d. 1–39.

¹⁹ RGASPI, f. 77, n. 2, s. 887, l. 5–9.

Vastastikuse abistamise ja sõpruse lepingu allakirjutamine Nõukogude Liidu ja Soome Rahvavabariigi vahel 2. detsembril 1939. a. Moskvas. Alla kirjutab V. Molotov. Juures viibivad A. Ždanov, J. Stalin, K. Vorošilov ja O. Kuusinen. Foto Krasnogorski Riiklikust Kino-Fotodokumentide Arhiivist.

Täna loodi Terijoki linnas mitmete pahempoolsete parteide ja ülestõusnud Soome soldatite esindajate kokkuleppe alusel uus Soome valitsus – Soome Demokraatliku Vabariigi Rahvalitsus.” Selle eesotsas oli valitsuse esimees ja välisminister Otto Kuusinen.²⁰

Tegelikult oli see teadaanne puhas desinformatsioon, sest niisugust sündmust Terijoel ei toimunud. TASS-i teadaanne sündis A. Ždanovi kirjutuslaual ja selle algeksemplar, punase pliiatsiga hoogsalt kirjutatud tekst, asub arhiivis tema paberite hulgas.

Seoses O. Kuusineni “rahvalitsusega”, kelle ainuesindajaks ta oli, koostas A. Ždanov mitmete vajalike materjalide tekste, sealhulgas vastastikuse abistamise ja sõpruse lepingu Nõukogude Liidu ja Soome Demokraatliku Vabariigi vahel 2. detsembril 1939. a.

See, mida Soomes teha kavatseti, oli kirjas “Soome Rahvalitsuse deklaratsioonis”. Mõned näited sellest.

Kehtestada riigikontroll suurte erapankade ja suurtööstusettevõtete üle (kuid toetades keskmisi ja väikesi ettevõtteid); tööpuuduse likvideerimine; suurmaavaldajate, mõisnike maade konfiskeerimine ja nende üleandmine maatameestele ning vähese maaga talupoegadele; talurahva vabastamine võlakohustustest ja maksudest ning mitmed muud lubadused.

Tähtsal kohal A. Ždanovi tegevuses Soome Talvesõja ajal olid lendlehed. Valdava osa nendest koostas ta ise. Samal ajal hakati neid koostama ka sõjaväeosades. Kuid selline “isetegevus” allutati peagi A. Ždanovi kontrollile. Lendlehti levitati peamiselt lennukitelt rindel ja tagalas. Need olid adresseeritud Soome sõjaväelastele.

A. Ždanov koostas lendlehti ka tsiviilisikutele, nagu “Soome rahvale!”, “Soome töötav rahvas!”, “Soome mehed ja naised!” jt. Tema fondis säilitatakse ka soomepoolseid

²⁰ RGASPI, f. 77, n. 1, s. 889, l. 3.

lendlehti punaarmeelestele ja “Kodumaa reetur Otto Kuusinenile”.

Sõjategevuse alguseks valmis A. Ždanovil ning tema abilistel instruksioon, milles jagati juhtnõore selle kohta, “millest tuleb alata poliitilist ja organisatsioonilist tööd valgete võimu alt vabastatud rajoonides”.²¹

Selle käsikirjaga tutvusid J. Stalin, V. Molotov, K. Vorošilov ja teised poliitbüroo liikmed. Ligikaudu kuu aja jooksul tehti sellesse rida märkusi ja täiendusi. 26. novembril 1939 saatis A. Ždanov ühe eksemplari O. Kuusinenile.

Millist nõu andis A. Ždanov neile aktivistidele, kes pidid “vabastatud” aladel elu uutele rööbastele seadma? Loetleme üles põhipunktid.

Esiteks, tuli hajutada valgete poolt rahvale sisendatud arvamus, et töörahva kannatustes on süüdi kommunistid, Punaarmee ja Nõukogude Liit. Selleks oli vaja levitada nii lendlehti kui ka teha energiliselt suulist selgitustööd.

Teiseks, soovitati osutada tösist tähelepanu poliitilistele parteidele ning ametiühingutele, luua side kohalike kommunistide ja neile kaasatundjatega, võimalusel moodustada parteikomiteesid või siis algatusgrupe. Tähtsaks tuli pidada sidemete loomist pahempoolsete sotsialistide ja töölisühingute tegelastega, korraldada tööliskooolekuid, kus selgitada kujunenud olukorda ning Rahvalitsuse seisukohti.

Edasi juhiti tähelepanu vajadusele puhasdada töölisühingud valgete režiimi käsilastest ning saavutada, et sotsiaaldemokraatlikud parteiorganisatsioonid muutuksid tegelikult tööliste ühisrindede organisatsioonideks, kus juhtpositsioon oleks pahempoolsete sotsialistide või neid toetavate parteitute tööliste käes, keda juhiksid kommunistid.

Kolmandaks. Juhendi järgi tuli kohalike töölisühisuste või sotsiaaldemokraatide initsiatiivil kokku kutsuda tööliste, talupoegade, käsitöölise, väikekaupmeeste, era- ja ühis-kondlike ettevõtete teenistujate ning tööta-

va intelligentsi initsiaatorite poolt kohaliku rahvarinde asutamise koosolek.

Nendel koosolekutel tuli:

hukka mõista endine režiim ning selle poolt valla päästetud sõda;

kiita heaks Rahvalitsuse loomine ja selle programm;

võtta seisukoht töörahva erinevate kihtide rahvarinde vajalikkuse kohta;

määrata kindlaks valitava rahvarindekomitee abinõud massilise liikumise organiseerimiseks.

Juhul, kui koosolek osutub püstitatud eesmärkidele mittevastavaks, näiteks ei toeta esitatud nõudeid, siis on vaja lükata rahvarindekomitee valimine edasi järgmise koosolekuni, milleks tuleb eelnevalt teha energilist selgitustööd.

Huvitav on seejuures märkus selle kohta, et koosolek loetakse kehtetuks juhul, kui tööliste esindus seal on nii väike, et ei suuda kaitsta paikkonna tööliste arvamust; kui sellel puuduvad töörahva teiste kihtide esindajad (käsitöölised, talupojad, väikekaupmehed, haritlased); kui enamik koosolekust osavõtjaid on endise režiimi pooldajad, kes võivad kasutada koosolekut ja sellel valitavat rahvarindekomiteed võitluseks Rahvalitsuse vastu.

Edasi märgiti, et rahvarindekomitee koosseisu kuuluvad peale üldkoosolekul valitud liikmete ka kohalike kommunistide partei- komitee, ametiühingute, tööliste ja maatööraha organisatsioonide esindajad.

Rahvarindekomiteed tuli valida üle kogu maa, nii linnades kui ka maakohtades.

Lõpuks juhiti tähelepanu sellele, et rahvarindekomiteed abistaksid kohalikke võimuorganeid või asendaksid neid seal, kus need puuduvad, või kus need kui endise võimu esindajad on laiali saadetud.

Edaspidi hakkavad rahvarindekomiteed tegutsema kui ühisrindede poliitilised organid, kelle kohuseks on edasi arendada rahvarinde- liikumist ning esitada oma kandidaate Soome Eduskunta ning omavalitsusorganitesse.

²¹ RGASPI, f. 77, n. 2, s. 889, l. 19–25. Instruksioon tõlgiti ka soome keelde.

Kuid A. Ždanovi suured plaanid jäidki paberile.

12. märtsil 1940. a. sõlmiti Moskvas rahu- leping NSV Liidu ja Soome Vabariigi vahel. Selle alusel lülitati N. Liidu territooriumi koosseisu Karjala maakitsus koos Viiburi linna, Viiburi lahe saarte, Laadoga järve lääne- ja põhjakallas ning paljud teised maa-alad, kus kehtestati nõukogude kord.

Milliseks kujunes nende alade inimeste saatus sellel “töötatud” maal?

Sellest annab ülevaate Karjala-Soome NSV Partei Keskkomitee sekretär G. Kuperjanovi kiri ÜK(b)P Keskkomitee sekretäridele A. Ždanovile ja G. Malenkovile. Sellest ja ka teistest dokumentidest selguvad kohutavad lood inimestega, kes sattusid punavõimude kätte.

1940. aasta veebruaris, kui sõda käis veel täiel rindel, saadeti kärelda külmaga lahtistel veoautodel oma kodukohtadest Karjala ANSV rajoonidesse 2080 inimest. Kuid ega neid kõiki sinna jäetud.

Kirjas märgiti, et “vaenulikult meeles- tatud täiskasvanud soomlased (kes on ümberasustatud endistelt Soome aladelt) tuleb saata asumisele Nõukogude Liidu kaugema- tesse piirkondadesse (Jakuutiasse või Omski oblastisse)”.²²

Lõpuks tuleb küsida, kas A. Ždanovi pingutused osutusid asjatuks? Ilmselt mitte. Need põhimõtted ja õpetussõnad avasid selgemini stalinismi ründemehhanismi, näitasid kätte, kuidas korraldada rahvalikumisi “sees- mise vajaduse” sunnil “üldrahvaliku eesmär- gi” saavutamiseks.

Viimaseil aastail on Venemaal avaldatud mitmeid uurimusi, milles mõistetakse teravalt hukka Nõukogude Liidu aktsioonid oma pii- ririikide rahvaste vastu sõjaeelseil aastail. Üks neist on 1996. aastal Moskvas ilmunud Vene- maa Riikliku Humanitaarülikooli teaduslike uurimuste kogumik, milles mõistetakse hukka N. Liidu 1930.–1940. aastate agressiivne välis- poliitika ja sõjalised ambitsioonid.

Kogumikus öeldakse, et seda agressiiv- sust tõestavad ilmselged faktid. “Nende hulka kuulub Nõukogude vägede tungimine Poolasse, kuigi oli maksev Poolaga sõlmitud mittekallaletungileping; kallaletung Soomele, mille eest N. Liit heideti välja Rahvaste Liig- ast; Nõukogude okupatsioon Eestis, Lätis, Leedus, Bessaraabias ja Põhja-Bukoviinas.”²³

(järgneb)

Erich Kaup

(1929)

Lõpetanud 1957 Tallinna Pedagoogilise Insti- tuudi. Ajaloodoktor 1985. aastast. Töötanud EKP Ajaloo Instituudis ja Rahvusarhiivis. Peamiseks uurimisteenaks Nõukogude Liidu sõjalis-poliitiline agressioon Soome ja Balti riikide vastu 1939–1940.

²² RGASPI, f. 17, n. 121, s. 31, l. 6–8.

²³ Drugaja vojna: 1939–1945. Rossijskij Gosudarstvennyj Gumanitanyj Universitet. Moskva, 1996.